

سجع مهر سلاطین و شاهزادگان و صدور ایران^۱

استعمال مهر درپای مکاتیب از قدیمترین ایام درین ملل متمدن آریائی و ساکنین سرزمین ایران باستانی معمول بوده و متمدنان آریائی نژاد در تمام اعصار گذشته هریک دارای مهرهائی بوده‌اند که بجای امضاء بکار میبرده‌اند و این امر از مدارک و آثار و نسخه‌های خطی که امروزه ما را بدست است پیداست . شادروان مشیرالدوله پیرنیا درجلد دوم تاریخ ایران باستان درجائیکه سخن از اشیاء کتیبه‌دار پارسی بمیان می‌آورد مینویسد ، در موزه بریتانیا مهری است از داریوش بشکل استوانه که دارای نقش و کتیبه‌ایست بدینصورت : شاه بر گردونه سوار است و بشیر حمله میکند و این جمله پیارسی ، عیلامی و آشوری بر آن کنده‌اند (من داریوش شاهام) . این مهر قدیمترین مهری است که امروزه از آثار سلاطین ایران در دست است و پس از آن تا جائیکه نگارنده اطلاع دارد قدیمترین سند مهر داری که از پادشاهان ایرانی موجود است نامه‌ایست که از طرف امیر تیمور گورکانی به شارل ششم پادشاه فرانسه نوشته شده واصل آن بشماره ۹۳۷ در خزانه اسناد رسمی در پاریس بایگانی و مورخ بتاریخ غره محرم سنه ۸۰۵ هجری (غره اوت ۱۴۰۲ مسیحی) میباشد . درباره جزئیات این نامه علامه فقید محمد قزوینی مقاله سودمندی در شماره پنجم از دوره جدید مجله کاوه نوشته و گراوری از آنرا نشر داده‌اند . در ذیل نامه نقش مهری از امیر تیمور میباشد که بدینقرار است : در طرف دست راست از طرف بالا سه دایره کوچک

۱- در زمینه سجع مهر سلاطین ... و همچنین بیرقهای دوره ناصری که در شماره ماقبل مجله چاپ شده به کتاب خطی کراسه المعی تألیف افضل الملک میتوانند مراجعه کنند.

دیده میشود و در طرف چپ این سه دایره این دو کلمه از بالا بیائین خوانده میشود (راستی رستی). ابن عربشاه در کتاب عجایب المقدور گوید: وکان نقش خاتمه (راستی رستی) یعنی صدقت نجوت و میسم دوابه و سیره سکنه علی الدرهم والدينار ثلث حلق و عین همین مضمون را ابن تغری بردی در کتاب المنهل الصافی ذکر کرده است. اثر کتبی مهرداد قدیمی دیگری که از سلاطین ایران در دست است فرمانی است متعلق بمیرزا جهانشاه قره‌قوینلو که موضوع آن ارجاع نقابت سادات و تولیت اوقات بقعه حضرت معصومه قم (ع) یکی از سادات رضوی است. این فرمان بخط تعلیق خوانا نوشته شده و در صفحه اول که صدر فرمان است بخط ثلث مطلاعین مرقوم شده: بالقدرة الكاملة الاحديه والقوة الشاملة الاحمدية ابوالمظفر جهانشاه بهادر سوزمز و در آخر آن چنین نگاشته است تحریراً فی سابع و عشرين جمادی الاولى سنة سبع وستين وثمانمائه (۸۶۷) و ذیل آن بمهر جهانشاه موشح بوده و سجع آن عبارت است: من عدل ملك - جهانشاه - من ظلم هلك. اصل این فرمان در تصرف محمد شفیع جهانشاهی از قضات عالیقدر دیوان کشور بود و جناب علی اصغر حکمت قسمتی از آنرا در ترجمه جلد سوم تاریخ ادبی ایران نوشته ادوارد برون انگلیسی گراور کرده اند. موضوع قابل توجهی که در امهار سلاطین جلب نظر مینماید انتخاب ابیات و اشعار مناسبی است که در امهار نقر شده و این سلیقه برای اولین بار در زمان سلاطین آق قوینلو و آنگاه در دوره صفویه از دوران پادشاهی شاه طهماسب صفوی رایج شده و سپس سلسله‌های بعدی بتقلید آنان رفتار و هر یک بنوبت خویش ابیات زیبایی جهت سجع مهر خود انتخاب و تا زمان سلطنت رضاشاه پهلوی معمول میداشتند و از دوران سلسله پهلوی بعلمت رواج تمدن اروپائی استعمال مهر درپای مکاتیب رسمی و سلطنتی منسوخ و بکار بردن امضاء بجای مهر معمول گردید. دوست فقید نگارنده (ه. ل. رابینو) که تحقیقات جامعی در سیتیلوگرافی (علم شناختن مهرها) در مدت اقامت خود در کیلان و مازندران نموده بودند در سال ۱۹۵۱ میلادی مقاله جامعی درباره سجع مهرهای سلاطین ایران از سال ۸۸۴ تا ۱۳۴۵ قمری در روزنامه آزیاتیک منطبعة پاریس نوشته‌اند که ما در این مقاله ترجمه قسمتهائی از آن را نقل و پروان آنمرد بزرگ که همواره در صدد احیای

مفاخر باستانی ما بوده‌اند درود میفرستیم صورت غالب مهر های مذکور در این مقاله را مرحوم راینو در کتاب مفید و سودمند خود موسوم به (مهرها و مسکوکات پادشاهان ایران) که بطبع رسیده نقش نموده‌اند. هر چند در این روزگار عادت دیرینه ایرانیان که عبارت از استعمال مهر دریای مکاتب بود منسوخ گردید و دیگر کسی جز عده معدودی آنرا بکار نمیبرد ولی از لحاظ علم تختیم و اطلاع جویندگان علم تاریخ بذکر مندرجات مطالب سجع مهرهای سلاطین ایران چه آنهایی را که راینو گردآوری کرده و چه نویسنده این مقاله از اسناد و کتب و مدارک تاریخی دیگر فراهم آورده میپردازیم باشد که علاوه بر فواید تاریخی حاوی فواید ادبی نیز باشد.

۱ - سجع مهر ، امیر تیمور کورکان : (راستی رستی) مورخ غره محرم سال

۸۰۵ هجری .

سجع مهر های سلسله قره‌قوینلو

۲ - سجع مهر ، ابوالمظفر جهان‌شاه بهادر سوزمز قره‌قوینلو (من عدل ملك - جهان‌شاه - من ظلم هلك) فرمان مورخ ۲۷ جمادی‌الاولی سال ۸۶۷ همری قمری.

۳ - سجع مهر، یعقوب بیك قره‌قوینلو (ان الله ناصر بالعدل والاحسان ، یعقوب بن حسن بن علی بن عثمان) فرمان ۱۵ رمضان ۸۸۴ ه.ق.

۴ - سجع مهر ، برادر او الوند بیك قره‌قوینلو (الملك المنان ، الوند بن حسن بن علی بن عثمان) فرمان مورخ ۱۰ رجب ۹۰۴

سجع مهر سلسله آق‌قوینلو

۵ - سجع مهر و نقش نگین ، رستم بیك بن مقصود بیك بن حسن بیك ترکمان معروف به اوزون حسن :

عدل کن کز عدل گردی صف شکن رستم مقصود بن سلطان حسن

۶ - سجع مهر و نقش نگین ، احمد بیك بن اغورلو محمد بن حسن بیك

ترکمان :

لب خشك مظلوم كو خوش بخند
كه ما بيخ ظالم بخواهم كند

سجع مهرهای سلاطین صفوی

- ۷- سجع مهر، شاه اسمعیل صفوی بهادر خان : (العبدا سمعیل بن حیدر الصفوی)
سنه ۹۱۳ نام پیغمبر وائمه اطهار نیز وارد است .
- ۸- سجع مهر، شاه طهماسب : (بنده شاه ولایت) نام پیغمبر وائمه راهم حك
کرده اند و در مهر دیگرش نوشته شده (سلطان کشور دین - طهماسب شاه عادل)
سنه ۹۷۷ ه . ق
- ۹- سجع مهر ، سلطان محمد خدا بنده (غلام شاه ولایت - سلطان محمد
بن طهماسب) نام معصومین راهم دارد .
- ۱۰- سجع مهر ، سلطان حمزه (بنده شاه ولایت حمزه) مورخه ذی القعدة
۹۹۴ (نام پیغمبر وائمه) .
- ۱۱- سجع مهر، شاه عباس کبیر (بنده شاه ولایت عباس) مورخه ۹۹۴ (نام
پیغمبر وائمه) و در مهر دیگرش منقور است (خادم شاه ولایت عباس) مورخه ۹۹۶
- ۱۲- سجع مهر، شاه صفی (حسی الله - هست ازجان غلام شاه صفی) مورخه
۱۰۳۸ و نیز این شعر دیده میشود .
جانب هر که با علی نه نکوست
هر که گو باش من ندارم دوست
هر که چون خاک نیست بر در او
گر فرشته است خاک بر سر او
و در مهر دیگرش نوشته شده (بنده شاه ولایت صفی) مورخه ۱۰۳۸
- ۱۳- سجع مهر، شاه عباس ثانی (بنده شاه ولایت عباس ثانی) مورخه ۱۰۵۹
- ۱۴- سجع مهر، شاه صفی ثانی (بنده شاه ولایت صفی ثانی) سنه ۱۰۷۷ بعداً
همین شاه صفی ثانی که بعنوان شاه سلیمان ملقب گردید تغییر مهر داده و در مهرش چنین
نوشته شده است (بنده شاه ولایت سلیمان) مورخه ۱۰۷۸ (نام پیغمبر وائمه) را بانضمام
این شعر دارد .

گر کند بدرقه لطف تو همراهی ما چرخ بردوش کشد غاشیه شاهی ما

این مهر در پای کاغذیست که از طرف شاه سلیمان به خلیفه کنشت ترسیان غربی نوشته شده مهر دیگرش که مورخ بسال ۱۰۷۹ هجری قمری است و بیای نامه ایست که بیاد شاه انگلیس نوشته است چنین نقر گردیده : (الملك الله - انمن سلیمان) و در حاشیه آن این عبارت دیده میشود : (الحمد لله الذی فضلنا من عباده و صلی علی خیر خلقه محمد و آله . در مهر دیگرش که مورخ بسال ۱۰۹۱ می باشد نوشته شده : بسم الله - بنده شاه ولایت سلیمان).

۱۵ - سجع مهر ، شاه سلطان حسین : این پادشاه بطوریکه صاحب کتاب تذکرة الملوك مینویسد مهرهای متعددی در دوران پادشاهی خود داشته است و مؤلف مذکور میگوید ، منشی الممالک طغرای پروانه های مبارک اشرف را بشنکرف و آب زر رسم کردی - چند مهریکه از او دیده شده است دارای این عبارات میباشد : (بنده شاه ولایت حسین) مورخ بسال ۱۱۱۱ در مهر دیگرش (وارث ملك سلیمان شاه سلطان حسین) مورخ بسال ۱۱۱۲ مهر دیگرش (کمترین کلب امیر المومنین سلطان حسین) مورخ بسال ۱۱۲۵ مهر دیگرش (فرمانبر مولای حق سلطان حسین) - مهر دیگرش (حسبی الله) (جانب هر که با علی نه نکوست) و مهرهای دیگری هم از او دیده شده است .

۱۶ - سجع مهر ، شاه طهماسب ثانی : (بنده شاه ولایت طهماسب ثانی).

۱۷ - سجع مهر ، سید احمد شاه فرزند میرزا ابوالقاسم نواده میرزا داود از شاهزادگان صفوی که مردی شجاع و در دوران تسلط افغانه بر قسمتی از نواحی جنوبی ایران دست یافته و نام شاهی بر خود گذاشته و بضر بسکه مبادرت کرده بنقل محمد خلیل مرعشی مؤلف تاریخ مجمع التواریخ چنین بوده است (تاج فرق پادشاهان احمد است) مورخ بسال ۱۱۳۹ محمود و اشرف افغان نیز بتقلید صفویه دارای سجع مهرهایی بوده اند که در حواشی آن بجای نام امامان نام شیخین راحک مینمودند .

سجع مهر سلاطین افشار

۱۸ - سجع مهر ، نادرشاه : بعد از کلمه بسم الله این شعر نوشته شده بود .

نگین دولت و دین رفته بود چون ازجا
بنام نادر ایران قرارداد خدا
و در مهر دیگرش نوشته بود :

نادر عزم ز لطف حق غلام هشت و چار
لافتی الا علی لاسیف الا ذوالفقار
در مهر دیگر که مورخ بسال ۱۱۴۸ می باشد نوشته است : (مظهر لطف الهی
نادر است .)

۱۹ - سجع مهر ، عادلشاه برادرزاده نادر : (الملك لله - بنده شاه ولایت علی).

۲۰ - سجع مهر ، ابراهیم شاه برادر عادلشاه : (بسم الله - سلام علی ابراهیم)
مورخ بسال ۱۱۶۲ .

۲۱ - سجع مهر ، شاهرخ شاه افشار : (الملك لله - مظهر لطف الهی شاهرخ)
مورخ بسال ۱۱۶۱ .

و در مهر دیگرش نوشته شده : (بسم الله - آنکه باشد کلب سلطان خراسان
شاهرخ) و در مهر دیگرش نوشته بود .

یافت از الطاف احمد پادشاه
شاهرخ بر تخت شاهی پایگاه

و در مهر دیگرش نوشته است :

شد در اقلیم رضا صاحب نگین
شاهرخ کلب امیر المومنین

سجع مهر شاهرخ نادری پس از کور شدن بدست شاه سلیمان متولی آستان قدس
رضوی که خود را از سلاله صفوی میدانست و مدت کوتاهی در مشهد بتخت سلطنت نشست
و بعد معزول و مکحول و سپس شاهرخ مجدداً بر اریکه سلطنت با حالت کوری جلوس
نمود این مهر را برای خود انتخاب نمود :

آفتاب ملک را گردش خسوفی چندروز
بار دیگر شد ز نور شارخی کیتی فروز

سجع مهرهای سلاطین زندیه

۲۲ - سجع مهر ، کریم خان زند : (یا من هو بمن رجاه کریم) .

۲۳- سجع مهر، جعفرخان زند: (لا اله الا الله الملك المبین عبده محمد جعفر)
 بوده و این مصرع هم در حاشیه آن نقر است : (جعفر قلی ام شرف در این نام.

سجع مهر سلاطین قاجار

۲۴- سجع مهر، آقا محمدخان : (افوض امری الی الله - عبده محمد)

۲۵- سجع مهر، فتحعلیشاه : (عبده الراجی باباخان) مورخ بسال ۱۲۱۴ و این مهر را از زمان ولیعهدی داشته و تا چند سال اوایل سلطنتش بکار میبرده است و سپس آنرا تغییر داده و مهر دیگری بدین صورت و نقش داشته : العزقله - شاه شاهان جهان فتحعلی) مورخ بسال ۱۲۳۰ و مهر دیگرش که مورخ بسال ۱۲۱۷ بوده این بیت را داشت .

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی قرار در کف شاه زماته فتحعلی

۲۶- سجع مهر ، سلطان علی میرزا از پسران فتحعلیشاه که معروف به ظل السلطان بوده ومدتی قلیل نام شاهی بر خود گذاشته (السلطان علیشاه قاجار) مورخ بسال ۱۲۵۰ ومهرایام ولیعهدی او چنین نقش داشت (علی بظل السلطان زشاه شد ملقب مورخ بسال ۱۲۴۴ .

۲۷- سجع مهر، محمدشاه : (الملك لله محمد شاه غازی صاحب تاج و نكین آمد- شكوه ملك وملت رونق آئین ودین آمد) مورخ سنه ۱۲۵۰ مهر دیگرش چنین نوشته بود (هو الله تعالی - السلطان بن السلطان محمد شاه غازی) - در سال ۱۲۵۵ مهر دیگری انتخاب کرد که نقش شیروخورشید را داشت و این نقش برای اولین بار در تاریخ ایران نقش خاتم سلاطین بود .

۲۸- سجع مهر، ناصرالدینشاه ، اوهم نقش شیروخورشید را استعمال کرد و نام خود را بعنوان (ناصرالدین) نقر نمود این مهر مورخ بسال ۱۲۶۴ بود ولی مهر دیگری داشت که سجع آن پس از الملك لله تعالی این بیت بود .

تا که دست ناصرالدین خاتم شاهی گرفت

صیت داد و معدلت از ماه تا ماهی گرفت

مورخ سنه ۱۲۶۴ و مهر دیگرش که تاریخ سال ۱۲۷۴ را دارد چنین بود (هو - شاه شاهان ناصرالدین) مهر دیگرش که ده سال بعد انتخاب کرد چنین منقوش بود (الغزله - السلطان ناصرالدینشاه قاجار) سنه ۱۲۸۴ - مهر هنگام ولیعهدی او چنین بوده است : ولیعهدشاه جهان ناصرالدین .

۲۹ - سجع مهر، مظفرالدینشاه : (الملك لله - دمید کو کب فتح وظفر بعون الله - گرفت خاتم شاهی مظفرالدینشاه) سنه ۱۳۱۴ و مهر دیگرش که آنهم مورخ همین سال است چنین نقش داشت (الغزله - مظفرالدینشاه قاجار) .

رسید صیت جهان داوری ب ماهی و ماه ز نقش خاتم سلطان مظفرالدینشاه

و در مهر هنگام ولیعهدی او این بیت نوشته شده بود .

منشور حکمرانی بگرفت زیب و آئین از خاتم ولیعهد سلطان مظفرالدین

۳۰ - سجع مهر ، محمدعلیشاه قاجار : (الملك لله - بتوقيع بر زبد بعون الهی -

محمدعلی خاتم پادشاهی) مورخ ۱۳۲۴ .

۳۱ - سجع مهر ، احمدشاه : (الملك لله - السلطان بن السلطان احمدشاه قاجار)

و در ذیل آن این بیت نوشته شده بود .

خواست یزدان تا شود آباد ملک از عدل و داد

خاتم شاهی بسطان احمد قاجار داد

سجع مهر شاهزادگان قاجار

۳۲ - سجع مهر ، عباس میرزا نایب السطنه : زفتح علی شد عیان فرعباس - و

در مهر دیگرش نوشته بود در دریای خسروی عباس - مورخ بسال ۱۲۱۴

۳۳ - سجع مهر، فریدون میرزا - فریدون گوهر دریای شاهی

۳۴ - سجع مهر، قهرمان میرزا - قهرمان ملک دارای جهان شد قهرمان

۳۵ - سجع مهر، ملک قاسم میرزا - فروزان اختر برج شهنشاهی ملک قاسم

۳۶ - سجع مهر ، حشمت الدوله حمزه میرزا - فروزان اختر دریای شاهی

حشمت الدوله .

۳۷- سجع مهر، اردشیر میرزا- اردشیر از لطف شاهنشاه رکن الدوله شد.
 ۳۸- سجع مهر، فیروز میرزا نصره الدوله- خجسته اختر شاهنشاه جهان فیروز
 ۳۹- سجع مهر، بهرام میرزای معز الدوله - شد از دیوان شاهنشاه اسلام - ملقب
 بر معز الدوله بهرام .

۴۰- سجع مهر، مسعود میرزای ظل السلطان .

اختر برج شهبی گوهر دریای وجود ظل سلطان خلف ناصر دین شه مسعود
 ۴۱- سجع مهر، کامران میرزا نایب السلطنه - کامران عبد شاه مهر سریر
 نایب السلطنه امیر کبیر

۴۲- سجع مهر، طهماسب میرزا مؤید الدوله بن محمد علی میرزا پسر فتحعلیشاه
 بنده شاه ولایت طهماسب .

۴۳- سجع مهر، عماد الدوله امامقلی میرزا ولد محمد علی میرزا بن فتحعلیشاه
 بلند اختر برج شهبی امامقلی

۴۴- سجع مهر، ملک محمود میرزا :

شد بتوفیق صانع معبود یاسبان در رضا محمود

سجع مهر صدور و طلما

۴۵- سجع مهر، میرزا آقاخان صدراعظم نوری: صدراعظم دولت علیه ایران
 اعتماد الدوله میرزا آقاخان .

۴۶- سجع مهر، حاج میرزا حینخان صدراعظم قزوینی : صدراعظم دولت
 علیه ایران مشیر الدوله میرزا حسینخان .

۴۷- سجع مهر، میرماداماد از علمای دوره شاه عباس اول صفوی : الراضی
 بقضاء الملك الغنی - عبده محمد باقر بن سیدحسین الحسنی .